

28

I/2020

МУЗИКОЛОГИЈА
USICOLOGY

Руско-српске
културне везе
у огледалу
музике

Russian-Serbian
Cultural Relations
Reflected
in Music

Гост уредник ВЕСНА САРА ПЕНО
Guest Editor VESNA SARA PENO

Часопис **МУЗИКОЛОШКОГ ИНСТИТУТА САНУ**
Journal of **THE INSTITUTE OF MUSICOLOGY SASA**

МУЗИКОЛОГИЈА
Часопис Музиколошког института САНУ
MUSICOLOGY
Journal of the Institute of Musicology SASA

~
28 (I/2020)
~

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК / EDITOR-IN-CHIEF
Александар Васић / Aleksandar Vasić

РЕДАКЦИЈА / EDITORIAL BOARD
Ивана Васић, Јелена Јовановић, Данка Лајић Михајловић, Ивана Медић, Биљана Милановић,
Весна Пено, Катарина Томашевић /
Ivana Vesić, Jelena Jovanović, Danka Lajić Mihajlović, Ivana Medić, Biljana Milanović, Vesna Peno,
Katarina Tomašević

СЕКРЕТАР РЕДАКЦИЈЕ / EDITORIAL ASSISTANT
Милош Браловић / Miloš Bralović

МЕЂУНАРОДНИ УРЕЂИВАЧКИ САВЕТ / INTERNATIONAL EDITORIAL COUNCIL
Светислав Божић (САНУ), Џим Семсон (Лондон), Алберт ван дер Схоут (Амстердам), Јармила
Габријелова (Праг), Разија Султанова (Лондон), Денис Колинс (Квинсленд), Сванибор Петан
(Љубљана), Здравко Блажековић (Њујорк), Дејв Вилсон (Велингтон), Данијела Ш. Берд (Кардиф) /
Svetislav Božić (SASA), Jim Samson (London), Albert van der Schoot (Amsterdam),
Jarmila Gabrijelova (Prague), Razia Sultanova (London), Denis Collins (Queensland), Svanibor Pettan
(Ljubljana), Zdravko Blažeković (New York), Dave Wilson (Wellington), Danijela Š. Beard (Cardiff)

Музикологија је рецензирани научни часопис у издању Музиколошког института САНУ. Посвећен је проучавању музике као естетског, културног, историјског и друштвеног феномена и примарно усмерен на музиколошка и етномузиколошка истраживања. Редакција такође прихвата интердисциплинарне радове у чијем је фокусу музика. Часопис излази два пута годишње. Упутства за ауторе се могу преузети овде: <http://www.doiserbia.nb.rs/journal.aspx?issn=1450-9814&pg=instructionsforauthors>

Musicology is a peer-reviewed journal published by the Institute of Musicology SASA (Belgrade). It is dedicated to the research of music as an aesthetic, cultural, historical and social phenomenon and primarily focused on musicological and ethnomusicological research. Editorial board also welcomes music-centred interdisciplinary research. The journal is published semiannually. Instructions for authors can be found on the following address: <http://www.doiserbia.nb.rs/journal.aspx?issn=1450-9814&pg=instructionsforauthors>

ISSN 1450-9814
eISSN 2406-0976
UDK 78(05)

БЕОГРАД 2020.
BELGRADE 2020

Одрицање од одговорности / Disclaimer

Садржај објављених текстова одражава искључиво ставове њихових аутора. Уредник и редакција не носе одговорност за тачност изнетих података. Електронске адресе и линкови тачни су у тренутку објављивања ове свеске. Уредник и редакција не одговарају за трајност, тачност и прикладност линкованог садржаја. /

The content of published articles reflects only the individual authors' opinions, and not those of the editor and the editorial board. Responsibility for the information and views expressed in the articles therein lies entirely with the author(s). Electronic addresses and links are correct at the moment of the publication of this volume. The editor and the editorial board are not responsible for the persistence or accuracy of urls for external or third-party websites referred, and do not guarantee that any content on such websites is, or will remain, accurate and appropriate.

ПРЕВОДИОЦИ / TRANSLATORS

Ивана Медић, Марија Голубовић, Милош Браловић, Александар Васић / Ivana Medić, Marija Golubović, Miloš Bralović, Aleksandar Vasić

ЛЕКТОР ЗА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК / ENGLISH-LANGUAGE EDITING

Ивана Медић / Ivana Medić

ЛЕКТОРИ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК / SERBIAN-LANGUAGE EDITING

Мирјана Нешић, Александар Васић / Mirjana Nešić, Aleksandar Vasić

КОРЕКТУРА / PROOFREADING

Милош Браловић / Miloš Bralović

ДИЗАЈН И ТЕХНИЧКА ОБРАДА / DESIGN & PREPRESS

Студио Omnibooks, Београд / Studio Omnibooks, Belgrade

ШТАМПА / PRINTED BY

Скрипта Интернационал, Београд / Scripta Internacional, Belgrade

Часопис је индексиран на <http://doiserbia.nb.rs/>, <http://www.komunikacija.org.rs> и у међународној бази ProQuest. /

The journal is indexed in <http://doiserbia.nb.rs/>, <http://www.komunikacija.org.rs> and in the international database ProQuest.

Издавање ове публикације подржало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије /

The publication of this volume was supported by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia

САДРЖАЈ / CONTENTS

РЕЧ УРЕДНИКА / EDITOR'S FOREWORD

11–14

ТЕМА БРОЈА / THE MAIN THEME
РУСКО-СРПСКЕ КУЛТУРНЕ ВЕЗЕ У ОГЛЕДАЛУ
МУЗИКЕ / RUSSIAN-SERBIAN CULTURAL RELATIONS
REFLECTED IN MUSIC

Госћи уредник **ВЕСНА САРА ПЕНО** / Guest Editor **VESNA SARA PENO**

Vesna Sara Peno

HOW MUCH WE DO (NOT) KNOW ABOUT RUSSIAN-SERBIAN
CHANTING CONNECTIONS

Vesna Sara Peno

КОЛИКО (НЕ) ЗНАМО О РУСКО-СРПСКИМ ПОЈАЧКИМ ВЕЗАМА
17–32

Tatjana Subotin-Golubović

A RUSSIAN TRIODON STICHERARION FROM THE LATE 12TH CENTURY
– MS HILANDAR 307

Татјана Субојин-Голубовић

РУСКИ ТРИОДНИ СТИХИРАР С КРАЈА XII ВЕКА

– РУКОПИС ХИЛАНДАР 307

33–46

Natal'ia Viktorovna Mosiagina

CHANTS IN HONOUR OF THE GREAT MARTYR PRINCE LAZAR OF SERBIA
IN THE OLD RUSSIAN NOTATED MANUSCRIPTS

Наталья Викторовна Мосягина

ПЕСНОПЕНИЯ В ЧЕСТЬ ВЕЛИКОМУЧЕНИКА КНЯЗЯ ЛАЗАРЯ СЕРЬСКОГО В
ДРЕВНЕРУССКИХ НОТИРОВАННЫХ РУКОПИСЯХ

47–60

Natal'ia Vasil'evna Ramazanova

SERVICES TO RUSSIAN AND SERBIAN SAINTS IN THE CONTEXT OF THE
ANNUAL CIRCLE OF CHURCH SINGING OF THE 16TH–17TH CENTURIES

Наталья Васильевна Рамазанова

СЛУЖБЫ РУССКИМ И СЕРБСКИМ СВЯТЫМ В КОНТЕКСТЕ ГОДОВОГО
КРУГА ЦЕРКОВНОГО ПЕНИЯ XVI–XVII ВЕКОВ

61–77

Vladimir Simić

POLITICS, ORTHODOXY AND ARTS: SERBIAN-RUSSIAN CULTURAL
RELATIONS IN THE 18TH CENTURY

Владимир Симић

ПОЛИТИКА, ПРАВОСЛАВЉЕ И УМЕТНОСТ: СРПСКО-РУСКЕ КУЛТУРНЕ ВЕЗЕ
У XVIII ВЕКУ

79–98

Jelena Mežinski Milovanović

A CONTRIBUTION TO RESEARCHING RUSSIAN-SERBIAN CONNECTIONS
IN SACRAL AND COURT PAINTING AND ARCHITECTURE THROUGH THE
OPERA OF RUSSIAN EMIGRANTS IN SERBIA BETWEEN THE WORLD WARS:

EXAMPLES OF ADOPTING RUSSIAN MODELS

Јелена Межински Миловановић

ПРИЛОГ ИСТРАЖИВАЊУ РУСКО-СРПСКИХ ВЕЗА У ЦРКВЕНОМ И
ДВОРСКОМ СЛИКАРСТВУ И ГРАДИТЕЉСТВУ КРОЗ ОПУСЕ РУСКИХ
ЕМИГРАНАТА У СРБИЈИ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА: ПРИМЕРИ
ПРЕУЗИМАЊА РУСКИХ МОДЕЛА

99–124

Marija Golubović

„A RUSSIAN CHOIR THAT RUSSIA HAD NEVER HEARD BEFORE“:
THE DON COSSAK CHOIR SERGE JAROFF ON THE CONCERT STAGE IN THE
INTERWAR BELGRADE

Марија Голубовић

„РУСКИ ХОР КОЈИ РУСИЈА НИЈЕ ЧУЛА“:

ХОР ДОНСКИХ КОЗАКА СЕРГЕЈА ЖАРОВА НА КОНЦЕРТНОЈ СЦЕНИ
МЕЂУРАТНОГ БЕОГРАДА

125–145

VARIA

Žarko Cvejić

WILLIAM BYRD AND THE LIMITS OF FORMAL MUSIC ANALYSIS

Жарко Цвејић

ВИЛИЈАМ БЕРД И ГРАНИЦЕ ФОРМАЛНЕ МУЗИЧКЕ АНАЛИЗЕ

149–158

Senka Belić

ON THE CONNECTION OF MUSICAL RHETORICAL STRATEGIES AND
MARIAN TOPIC/TOPOS IN RENAISSANCE MOTETS

Сенка Белић

О ВЕЗИ МУЗИЧКО РЕТОРИЧКИХ СТРАТЕГИЈА И МАРИЈАНСКОГ ТОПОСА У
РЕНЕСАНШНИМ МОТЕТИМА

159–171

Ewa Schreiber

„TOTE ABER LEBEN LÄNGER“.

THE SECOND VIENNESE SCHOOL AND ITS PLACE IN THE REFLECTIONS OF
SELECTED COMPOSERS FROM THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY
(HARVEY, LIGETI, LUTOSŁAWSKI, LACHENMANN)

Ева Шрајбер

„TOTE ABER LEBEN LÄNGER“.

ДРУГА БЕЧКА ШКОЛА И ЊЕНО МЕСТО У ПРОМИШЉАЊИМА ОДАБРАНИХ
КОМПОЗИТОРА ДРУГЕ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА (ХАРВИ, ЛИГЕТИ,
ЛУТОСЛАВСКИ, ЛАХЕНМАН)

173–204

Dragan Latinčić

CENTRAL ROTATION OF REGULAR (AND IRREGULAR) MUSICAL POLIGONS

Драган Лајинчић

ЦЕНТРАЛНА РОТАЦИЈА ПРАВИЛНИХ (И НЕПРАВИЛНИХ) МУЗИЧКИХ
ПОЛИГОНА

205–234

Maja Radivojević

VLACH VOCAL TRADITIONAL MUSIC FROM THE REGION OF HOMOLJE IN
THE LEGACY OF OLIVERA MLADENOVIĆ

Маја Рагивојевић

ТРАДИЦИОНАЛНА ВОКАЛНА МУЗИКА ВЛАХА У ХОМОЉУ У
ЗАОСТАВШТИНИ ОЛИВЕРЕ МЛАДЕНОВИЋ
235–256

**НАУЧНА КРИТИКА И ПОЛЕМИКА
/ SCIENTIFIC REVIEWS AND POLEMICS**

Соња Цвејковић

ИВАНА ВЕСИЋ, ВЕСНА ПЕНО, ИЗМЕЂУ УМЕТНОСТИ И ЖИВОТА.
О ДЕЛАТНОСТИ УДРУЖЕЊА МУЗИЧАРА У КРАЉЕВИНИ СХС/
ЈУГОСЛАВИЈИ. БЕОГРАД, МУЗИКОЛОШКИ ИНСТИТУТ САНУ, 2017.
ISBN: 978-86-80639-35-2
259–261

Весна Сара Пено

ИВАНА ВЕСИЋ, КОНСТРУИСАЊЕ СРПСКЕ МУЗИЧКЕ ТРАДИЦИЈЕ У
ПЕРИОДУ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА, БЕОГРАД, МУЗИКОЛОШКИ
ИНСТИТУТ САНУ, 2018.
ISBN 978-86-80639-36-9
263–269

Мирјана Закић

ДАНКА ЛАЈИЋ МИХАЈЛОВИЋ И ЈЕЛЕНА ЈОВАНОВИЋ (УР.), КОСОВО И
МЕТОХИЈА: МУЗИЧКА СЛИКА МУЛТИКУЛТУРАЛНОСТИ 50-ИХ И 60-ИХ
ГОДИНА XX ВЕКА, БЕОГРАД, МУЗИКОЛОШКИ ИНСТИТУТ САНУ, 2018. /
DANKA LAJIĆ MIHAJLOVIĆ AND JELENA JOVANOVIĆ (EDS.), KOSOVO AND
METONIJA: A MUSICAL IMAGE OF MULTICULTURALISM IN THE 1950S AND
1960S, BELGRADE, INSTITUTE OF MUSICOLOGY SASA, 2018.
ISBN 978-86-80639-47-5
271–275

Сања Ранковић

МАРИЈА ДУМНИЋ ВИЛОТИЈЕВИЋ, ЗВУЦИ НОСТАЛГИЈЕ: ИСТОРИЈА
СТАРОГРАДСКЕ МУЗИКЕ У СРБИЈИ, БЕОГРАД, ЧИГОЈА ШТАМПА,
МУЗИКОЛОШКИ ИНСТИТУТ САНУ, 2019.
ISBN 978-86-531-0502-0
277–280

Ivan Moody

POLINA TAMBAKAKI, PANOS VLAGOPOULOS, KATERINA LEVIDOU
AND RODERICK BEATON (EDS.), MUSIC, LANGUAGE AND IDENTITY IN
GREECE. DEFINING A NATIONAL ART MUSIC IN THE NINETEENTH AND
TWENTIETH CENTURIES, LONDON AND NEW YORK, ROUTLEDGE, 2020,
ISBN 978-1-138-28002-1
281–283

IN MEMORIAM

Бојана Радовановић

БЕСНА МИКИЋ (БЕОГРАД, 30. МАЈ 1967 – БЕОГРАД, 30. ОКТОБАР 2019)
287–290

DOI <https://doi.org/10.2298/MUZ2028099M>
UDC 75.052.046.3(497.11)"1918/1941"
7.071.1:929(=161.1)(497.11)"1918/1941"

A CONTRIBUTION TO RESEARCHING RUSSIAN-SERBIAN
CONNECTIONS IN SACRAL AND COURT PAINTING AND
ARCHITECTURE THROUGH THE OPERA OF RUSSIAN EMIGRANTS
IN SERBIA BETWEEN THE WORLD WARS:
EXAMPLES OF ADOPTING RUSSIAN MODELS

Jelena Mežinski Milovanović

Senior Curator, Deputy Director, Serbian Academy of Sciences and Arts
– SASA Gallery, Belgrade, Serbia

ПРИЛОГ ИСТРАЖИВАЊУ РУСКО-СРПСКИХ ВЕЗА У ЦРКВЕНОМ
И ДВОРСКОМ СЛИКАРСТВУ И ГРАДИТЕЉСТВУ КРОЗ ОПУСЕ
РУСКИХ ЕМИГРАНАТА У СРБИЈИ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА:
ПРИМЕРИ ПРЕУЗИМАЊА РУСКИХ МОДЕЛА

Јелена Межински Миловановић

виши кустос, заменик управника, Галерија Српске академије наука
и уметности, Београд, Србија

Примљено: 15. март 2020.

Прихваћено: 1. мај 2020.

Оригинални научни рад

АБСТРАКТ

Russian-Serbian cultural connections in a broader sense, represented through direct parallels in Russian and Serbian sacral painting, architectural decoration, sacral interior design and phenomena in court art canons of the last Romanov's and Karađorđević's dynasties are insufficiently researched. By using the concrete monuments, mostly in Russian style, Russian symbolism and Art Nouveau, but also the court canon at the turn of the century in Russia through the works of Russian emigrants after the October revolution in Serbia during the 1920s and 1930s, the use of Russian pictorial features and cultural models adapted to Serbian demands is going to be demonstrated.

KEYWORDS: Fine arts – Russian artists, Sergei M. Smirnov, Andrei V. Bishchenko, painters in Oplenac, sacral painting.

АПСТРАКТ

Руско-српске културне везе у ширем контексту представљене су кроз до сада мало проучаване, директне паралеле у руском и српском црквеном сликарству, архитектонском украсу, опремању црквених ентеријера и појаве у дворској уметности и протоколу последњих Романова и Карађорђевића. На примерима конкретних споменика, углавном руског стила, руског симболизма и ар нувоа, али и дворског протокола с краја 19. и почетка 20. века у Русији и кроз деловање руских емиграната после Октобарске револуције у Србији током двадесетих и тридесетих година 20. века, илуструје се преузимање руских ликовних решења и културолошких модела који се прилагођавају потребама српских поручилаца.

Кључне речи: ликовни уметници – руски емигранти, Сергеј М. Смирнов, Андреј В. Бишченко, опленачки сликари, црквено сликарство

Осим директних руско-српских уметничких веза већ дефинисаних у историји уметности, сагледаних првенствено из угла конкретних додира српских и руских ликовних уметника, и њиховог присуства у руској, односно српској средини од средњег века до наших дана, као битан моменат за деловање руских ликовних уметника емиграната у српској средини после Октобарске револуције и грађанског рата, намећу се индиректне и директне династичке везе српског и руског двора с краја 19. и почетка 20. века, које су утицале како на формирање дворске уметности у Србији, тако и на црквену уметност.

Политичке везе и све веће ослањање на Русију током последњих година 19. и почетком 20. века, имале су логичних последица и у култури, па и ликовној уметности. Те контакте ојачали су и конкретне везе руске и српских династија, покровитељство и кумство руских царева са српским владарима, а онда и директно бракови црногорских принцеца Милице и Анастасије, сестара супруге Петра Карађорђевића – Зорке с руским великим кнежевима, планирање бракова српских престолонаследника Ђорђа, па Александра с кћерима Николаја II Романова, и коначно брак кћери Петра I Карађорђевића, Јелене, с једним од кнежева царске крви, Јованом Констанитновичем (1911).

Као руско-српске везе у ликовној уметности и, нешто шире, у визуелној култури, овога пута се разматрају само конкретне паралеле, готово „цитати“ из руске уметности, које су уметници емигранти у својој новој домовини Краљевини СХС користили радећи за нове поручиоце.

У Русији се већ у време Александра II у уметности све више јавља интерес за национално средњовековно културно наслеђе. За време владавине Александра III, који од ступања на престо 1881. русификује војне и полицијске униформе, фаворизује се псеудоруски стил у архитектури, а 25. јануара 1883. на двору је одржан и први „историјски бал“. Званице су носиле костиме инспирисане руским средњим веком и „препетровском“ епохом, чијој изради су претходила озбиљна истраживања у архивама Императорске академије уметности.

ЈЕЛЕНА МЕЖИНСКИ МИЛОВАНОВИЋ

ПРИЛОГ ИСТРАЖИВАЊУ РУСКО-СРПСКИХ ВЕЗА У ЦРКВЕНОМ И ДВОРСКОМ СЛИКАРСТВУ
И ГРАДИТЕЉСТВУ...

Затим је и крунисање Александра III 15. маја 1883. било осмишљено у руском традиционалном духу. У оквиру прославе свечано је отворен Историјски музеј и освећен је дуго грађени Храм Христа Спаситеља у Москви чије се форме ослањају на средњовековне узоре. Чак су и јеловници за бројне пријеме и свечане обеде били украшени илустрацијама старинских руских пријема према реконструкцијама у духу сецесије тада поштованог сликара Виктора Михајловича Васњецова (1848–1926) (Чакировъ 1971: 208–265; *Торжественный обед по случаю коронации Александра III Романова*; Коронационные, исторические и цветные балы).

У атмосфери јачања интереса за руску „препетровску“ епоху организовано је крунисање Николаја II маја 1896, а тако је осмишљено и обележавање 290 година владавине династије Романов фебруара 1903. у Зимском дворцу у Петрограду, на коме ће све званице бити одевене као дворјани цара Алексеја Михајловича Романова, владарског узора младог Николаја из 17. века. Иако разонода, тај бал је био и снажна идеолошка порука у сусрет обележавању тристоте годишњице династије. Сложене костиме осмишљавали су историчари, стручњаци за „препетровску“ епоху, дизајнирали су их уметници, нпр. Сергеј Сергејевич Соломко (1867–1928), а коришћени су аутентични накит и предмети примењене уметности из епохе. Све се надовезивало на сложене дворске ритуале, истраживале су се историјске збирке. Костими су шивени у радионицама Царских позоришта. Костим цара је сашио И. И. Кафи (Чакировъ 1971; Yermilova 2002: 170; Сванидзе 2008; *Костюмированный бал 1903 года — самый известный маскарад последнего императора России*) видети илустрацију 1.

У време нешто пре крунисања последњег руског цара, 1895–1896. (Чакировъ 1971: 265–421) српска држава, уз ангажовање и Српске краљевске академије, од већ прослављеног сликара Паје Јовановића (1859–1957) за светску изложбу у Паризу 1900. као политички манифест и потврду за своје претензије за ширење ка југу, поручује монументалну историјску композицију *Крунисање Стефана Душана у Скопљу за цара Србаљ, Грка, Бугара и Арбанаса 14. априла 1346. године, по старом календару, на Ускрс, у Скопљу*. За тај пројекат уметник је морао много истраживати на терену, читати историјске изворе, обратити се за помоћ Стојану Новаковићу, у оно доба једном од најцењенијих српских историчара, нпр. ради израде костима према властелинској одећи на фрескама, које је за моделе који су позирали за слику шио костимер бечке Опере, Блашкер (Кусовац 1979: 35; Макуљевић 2006: 85; Марковић 2009: 36; Тимотијевић 2009: 132; Кусовац 2010: 153–161).

У Српској краљевској академији много пажње се посвећује истраживању „старина“. Уз Драгишу Милутиновића, крајем 19. и почетком 20. века, у тој области активни су Љубомир Стојановић, Владимир Р. Петковић, Андра Стевановић, Пера Ј. Поповић, а од млађих Жарко Татић, Ђурђе Бошковић, Лазар Мирковић и др. (Межински Миловановић 2011: 23, 26). Управо један од најистакнутијих истраживача „старина“ још у Српском ученом друштву, Михаило Валтровић (1839–1915), око 1902. према узорима на средњовековним фрескама осмишљава костим за официјелне прилике за српску краљицу Драгу Обреновић (видети илустрацију 2), која је још као дворска дама краљице Наталије (1892–1897) боравила на

руском двору и тамо била у прилици да упозна руску „дворску моду“. За разлику од Романова који су костимима из националне прошлости прослављали континитет своје власти, омражена и критикована Драга је, тражећи да се дворске даме облаче у средњовековне костиме, покушавала да потврди свој легитимитет и ојача своју позицију „српске краљице“ после странкиња на српском престолу (Васић 2012: 37; Митровић 2012: 45, 46).

Ускоро, године 1904. за крунисање краља Петра Карађорђевића, у време када се по руским узорима мењала српска војна униформа, а и сам чин крунисања, приступило се сличном процесу „ре/конструкције“ српских владарских регалија, на чему је поново био ангажован директор Народног музеја Михаило Валтровић (Васић 2012: 31, 32). Свечана крунидбена поворка била је допуњена костимираним ликовима српске средњовековне властеле, од цара Душана до краљевића Марка, и учесницима који су носили српске војне униформе од средњовековних до савремених (Љубић 1940).

И после крунисања српског краља, у периоду између два рата, када у нашу средину долазе руски емигранти, настављена је пракса организовања поворки маскираних у униформе српске средњовековне властеле и витезова најчешће на покладе, али и приликом разних прослава („Слава Гвозденог пука кнеза Михаила у Горњем граду“; „Бела недеља у Нишу. Поворка косовских јунака“; „Сутра ће се код ‘Петрограда’ одржати косовска вечера цара Лазара и распорити стомак цару Мурату, Прва сезона забава друштва ‘Традиције’“).

У периоду после Октобарске револуције и грађанског рата у Русији, када се у српској средини нашао велики број руских избеглица, а међу њима и ликовних уметника, значајни аутори били су двору цара Николаја II блиски архитекта Николај Петровић Краснов (1864–1939), који је за последња два руска цара и њихове рођаке пројектовао дворца у Ливадији на Јалти и друге летњиковце на Криму и инжењер грађевинац Сергеј Николајевич Смирнов (1877–1958) административно лице у служби великог кнеза Константина Константиновича Романова и његовог најстаријег сина Јована. Ангажовани за краља Александра Карађорђевића, на двору нове јужнословенске државе и за Српску православну цркву Краснов и Смирнов били су у прилици да значајније утичу на културну климу и одређене токове у ликовној уметности.

Смирнов, археолог, историчар уметности, истраживач старина, уметник, колекционар, нумизматичар, културни посленик, управник великокнежевског имања у Павловску и дворски библиотекар за време његових последњих власника, Јована Константиновича и Јелене Карађорђевић, кћери краља Петра, пре револуције био је ангажован на бројним уметничким пројектима значајним за двор Романова (Смирнов 2016; Кузъмичева 2016: 32–57; Гойкович; *Жизнедеятельность С. Н. Смирнова в России /1877–1918 гг./*). У другој половини прве деценије 20. века учествовао је у научним експедицијама које су обилазиле и снимале руске средњовековне црквене, али и профане споменике, детаље ентеријера, израђивале копије фресака, прикупљале предмете примењене уметности, црквене утвари, иконе итд. (Смирнов 2016: 259; Гойкович; Глушков).

Тако стечена искуства Смирнов је примењивао на објектима на којима је

ЈЕЛЕНА МЕЖИНСКИ МИЛОВАНОВИЋ

ПРИЛОГ ИСТРАЖИВАЊУ РУСКО-СРПСКИХ ВЕЗА У ЦРКВЕНОМ И ДВОРСКОМ СЛИКАРСТВУ
И ГРАДИТЕЉСТВУ...

радио за припаднике великокнежевске породице Константина Константиновича на имању у Стрељни и Осташеву, црквама за сестру Константина Константиновича – грчку краљицу Олгу Константиновну (Романов) у Солуну и Атини и покретној цркви у Павловску (Кузьмичева 2016: 45; *Жизнедеятельность С. Н. Смирнова в России /1877–1918 гг./*; Саков 2017; *Церковь Олега Брянского*; *Церковь Олега Брянского, Серафима Саровского и Игоря Черниговского в Осташево*).

Најзначајнији храм на чијој реализацији 1908–1913. ради Смирнов, и то као члан Комисије за изградњу цркве посвећене обележавању успомене на руске војнике и официре погинуле у Руско-јапанском рату 1905, на чијем челу су биле грчка краљица Олга Константиновна и руска царица Александра Фјодоровна је Спас-на-водама крај Неве у Петрограду. Подршку пројекту, уз царску породицу дао је и велики кнез Константин Константинович. Смирнов је овом приликом сарађивао са архитектором Маријаном Маријановичем Перетјатковичем (1872–1916) и вајаром Борисом Михаиловичем Микешиним (1873–1937) (*Храм Христа Спасителя – Церковь Спас-на-водах*; Глушков; Гойкович; *Жизнедеятельность С. Н. Смирнова в России /1877–1918 гг./*).

У емиграцији у коју је стигао у Краљевину СХС, помогавши принцези/кнегињи Јелени и њеној деци да побегну пред прогоном совјетске власти, после мученичке смрти кнеза Јована Константиновича и његове браће и бројних рођака из царске породице, Смирнов са Красновим, у сарадњи са српским архитектором и истраживачем старина Пером Ј. Поповићем за краља Александра ради на уређењу ентеријера маузолеја Карађорђевића на Опленцу. Концепт уређења цркве је тада измењен и планира се израда мозаика.

Као узор за опленачки храм послужио је ентеријер надгробне цркве цара Александра II, петроградског Спаса на крви, завршене тек 1907. године, сигурно из искустава руских уметника, али и на основу сазнања самог Александра Карађорђевића, који је у време довршења петроградског храма учио у Корпусу пажева у престоници Царске Русије (Бартуловић 1931: 14; Кожина-Заборовская 1936: 12; Иљин и Борисова 1965: 268–269; Јовановић 1990: 229, 230; Живојиновић 2003: 363–367, 370). Зидови петроградског владарског маузолеја у потпуности су прекривени мозаицима, уз раскошне парапете, мобилијар и подове од мермера и полудрагог камена. Преклапања у ентеријерима Спаса на крви и Опленца су бројна, све до детаља звезданог неба – мотива декорације из маузолеја Гале Пладице у Равени (Јовановић 1990: 103). Осим што обе цркве имају фунерални карактер везан за владајућу династију, обе грађевине реплицирају националну архитектуру ранијих историјских епоха.

По руском моделу, Смирнов је организовао екипу руских сликара емиграната – Ивана Петровича Дикија (1896–1990), Сергеја Ивановича Образкова (?–1971), барона Николаја Богдановича фон Мејендорфа (1888–1969), Владимира Јаковљевича Преодојевича (?–?), Виктора Николајевича Шевцова (?–?), Матфеја Едмундовича фон Рејтлингера (1897–1983), Евгенија В. Варун-Секрета (1896–?), фотографа Бориса Ивашенц(ов)а, који су у новој домовини обилазили српске средњовековне црквене споменике прикупљајући материјал за израду мозаика у опленачкој цркви.

У оставини Пере Ј. Поповића (1873–1945) у Музеју Српске православне цркве

у Београду, уз бројне копије фресака које је вероватно управо опленачка екипа припремила за израду мозаика владарског маузолеја (Поповић 2007: 511, 512, 514, 515), налазимо и цртеже руских средњовековних цркава с руским натписима; није искључено да се ради о материјалу Сергеја Смирнова (Музеј Српске православне цркве, Оставина Пере Ј. Поповића, инв. бр. 8111, 8112, 8113, 8120) видети илустрацију 3.

Смирнов у Србији наставља и своју археолошку делатност, постаје покровитељ Руског археолошког друштва Краљевине Србије (под покровитељством принцезе Јелене). А на двору краља Александра Карађорђевића, као раније у Павловску, продужио је и своју активност библиотекара.

Много је сличности у процесима градње, израде и опремања Спаса-на-водама у Патрограду и ентеријера цркве Светог Ђорђа на Опленцу. У Спасу-на-водама Михаил Михайлович Адамович (1884–1947) живопис доњег Храма Светог Николе ради према фрескама старих ростовско-суздаљских цркава, а на Опленцу се мозаици израђују према скицама српског средњовековног живописа (Кузьмичева 2016: 45, 51, 52; Глушков; Гойкович; *Жизнедеятельность С. Н. Смирнова в России /1877–1918 гг./*).

Према нацртима Николаја Александровича Брунија (1856–1935) и Виктора Васљецова за горњу цркву петроградског Спаса-на-водама, посвећену Христовој молитви на Маслиновој гори, четири мозаичка паноа од смалте слагала је немачка фирма Пул и Вагнер. Сигурно није случајно што је по доласку на чело опленачке екипе Сергеја Смирнова, уметника, али и пословног човека – власника акција везаних за производњу стакла у Русији (Смирнов 2016: 6, 292–293), за украс зидова маузолеја Карађорђевића одабран мозаик, а реализација паноа поверена управо фирми Пул и Вагнер.

Током експедиција на терену Смирнов је у Русији прикупао бројне уметничке предмете. Неке од оригиналних икона и царске двери из старијих цркава даривао је Спасу-на-водама. Касније, када је Смирнов са Красновим радио на уређењу ентеријера придворне капеле Светог Андреја на Дедињу, румунска краљица Марија и њена кћи Марија, супруга Александра Карађорђевића, за дедињску цркву у Цариграду купују антикварни старински иконостас на који је монтирано неколико аутентичних древних икона. Архитектура Спаса-на-водама следила је своје руске средњовековне узорне (ростовске и владимиристо-суздаљске цркве Покрова на Нерли и Успенске цркве Светог Димитрија у Владимиру). Одјек тих руских искустава видимо и у архитектури капеле Светог Андреја чије пропорције понављају средњовековне форме Андрејаша у Македонији, односно Краљеве цркве у Студеници (Бабац и Борић 2012: 75, 76, 169, 237, 263, 269; Ацовић 2017: 207–209).

Руска сецесија /Art Nouveau/, руски *стиљ модерн*, која се развијала у уметничким кружоцима на имањима Мамонтових у Абрамцеву и кнегиње М. К. Тенишеве у Талашкину као резултат истраживања средњовековних византијских и словенских корена руске културе, али и фолклора, народне уметности и заната, оснивањем Друштва препорода уметничке Русије / Обществo возрождения художественной Руси (1915) достигла је свој особени израз, али и већи значај

ЈЕЛЕНА МЕЖИНСКИ МИЛОВАНОВИЋ

ПРИЛОГ ИСТРАЖИВАЊУ РУСКО-СРПСКИХ ВЕЗА У ЦРКВЕНОМ И ДВОРСКОМ СЛИКАРСТВУ
И ГРАДИТЕЉСТВУ...

за државу у време обележавања три века континуитета династије Романов 1913. У том кругу било је активно готово 300 људи – већ поменути велики кнез Константин Константинович, његова сестра Олга, његови синови, али и кћи Великог кнеза – Татјана Константиновна (удата Багратион Мухрански), истакнути дворски чиновници – кнез А. А. Ширински-Шихматов, главни организатор послера Друштва штабни официр пуковник Д. Н. Ломан, М. М. Пуришкевич, И. А. и М. И. Горемикини; свештена лица; архитекте С. С. Кричински, В. А. Покровски, А. В. Померанцев, А. А. Парланд, В. Ф. Свињин, А. В. Шчусев; сликари – В. Васњецов али и М. Ј. Њестеров, И. Ј. Биљибин, Н. К. Рерих, мозаичар В. А. Фролов, кнез М. С. Путјатина, (касније емигрант у Паризу и аутор иконостаса руске цркве Свете Тројице у Београду), иконописац Н. С. Јемелјанов, фотограф С. М. Прокудин-Горски; научници – П. П. Покришкин, А. В. Прахов, Н. В. Покровски, Н. П. Лихачев, Д. В. Ајналов, колекционари Морозови и многи други (Ильин и Борисова 1965: 257–301; *Возвращение к русскому стилю в XIX веке; Воссоздание образа Святой Руси; Общество возрождения художественной Руси; Ратная палата; Фёдоровский городок*).

У Царском селу, у близини Александровског дворца, 1909–1913. према моделу Благовештенске саборне цркве у московском царском Кремљу гради се Саборна црква посвећена Фјодоровској Мајци Божјој, покровитељки Рјуриковича, па Романова (Майорова и Соколов 2017). У то време Николај II, у склопу обележавања јубилеја три стотине година династије Романов, обилази бројне древне цркве и доноси одлуку да се и нова пуковска црква иконе Богородице Фјодоровске, истовремено и место молитве царске породице, ослика у духу руског средњовековног живописа. Владар лично надзире рад нарочите комисије која је обилазила средњовековне цркве, копирала и фотографисала фреске за тај пројекат (Чакировъ 1971: 455; *Возвращение к русскому стилю в XIX веке; Воссоздание образа Святой Руси; Феодоровская икона Божией Матери; Феодоровский собор [Пушкин]; Феодоровская икона Божией Матери*).

На исти начин је касније, у емиграцији, радила опленачка, односно дворска екипа руских сликара у организацији инжењера Смирнова, а под владарским надзором краља Александра.

У духу обележавања јубилеја Романова 1913, на иконостасу Фјодоровске цареве саборне цркве били су приказани велики кнежеви Рјуриковичи и Романови са својим свецима покровитељима. Исти концепт ће следити краљ Александар, одлучивши, према неким изворима управо под утицајем емигранта Смирнова, који је сигурно познавао придворну праксу Романова, да на зидовима Опленца прикаже све српске средњовековне владаре и да тој лози придружи и свог преминулог оца, краља Петра.

Уметничке тенденције Друштва препорода уметничке Русије одразиле су се и у Фјодоровском, руском градићу грађеном од 1913. уз Цркву Богородице Фјодоровске, такође под покровитељством цара Николаја и руководством Комитета за градњу зграда и кућа при Фјодоровској цркви у коме делују опет сликар В. М. Васњецов, научник П. П. Покришкин и други. Архитекта Степан Самојлович Кричински (1874–1923) по моделу старог руског утврђеног града ради скице за

насеље с неколико капија и зидинама са шест кула и руководи изградњом Трпезаријске палате за црквене скупове, Белокамене, Ружичасте и Жуте палате и Ружичасте куле са становима за свештенике, ђаконе, ниже црквене чиновне и чиновнике. Сложени комплекс обухвата и помоћне зграде, бање/купаонице, перионице и низ других објеката. Изван зидина подигнуте су Ратна/Војна палата – Дом официра замишљена као војни музеј и царска железничка станица у Царском селу. Тако је, уз царску резиденцију у близини северне европејске руске престонице, настао прави музеј руске средњовековне културе и уметности (Борисов и сар. 1980: 359, 360).

Као узори за опремање ентеријера и осликавање зидова комплекса, углавном под руководством В. М. Васњецова (видети илустрацију 4) и Георгија Павловича Пашкова (1886–1925) са екипом (видети илустрацију 5), послужиле су палате бојара Романових у Москви, Грановита палата, Теремни дворца московског Кремља и бројне зидине и палате руских средњовековних градова. Намештај, предмети примењене уметности и украси за Фјодоровски градић израђују се према музејским експонатима „из епохе“, ентеријери су опремани и бројним оригиналним средњовековним предметима (Рогозина 2004; *Воссоздание образа Святой Руси; Ратная палата; Фёдоровский городок; Феодоровская икона Божией Матери*).

Тако су раскошни балски костими с прославе 290 година владавине Романова, на јубиларној 300. годишњици династије у Фјодоровском, руском градићу добили адекватну сценографију. И у новом контексту царски маскенбал с почетка века није више само подсећање на изворе националне државе, него је и путоказ за даља трагања у свим сферама културног живота, па тако и на пољу ликовне уметности.

И профани пројекат Руског градића имао је одјека у емигрантском периоду у делатности руске дворске/опленачке екипе уметника. Као паралелу активностима Смирнова и Краснова у области сакралне уметности (Опленац, дедињска дворска капела и радови опленачке групе уметника руских емиграната у црквама широм Србије) (Межински Миловановић 2020: 137–154), сагледавамо украшавање и опремање профаног простора краљеве виле/Двора на Дедињу који се гради током четврте деценије. Под руководством Краснова и Смирнова део опленачке екипе (Николај Мејендорф, Борис Образков и Иван Дикиј) у сутерену Двора осликава централни салон, плави салон за пушење, вински подрум и биоскопску салу (Шкаламера 1983: 121, 122; Бабац и Борић 2012: 75), видети илустрацију 6. Чест мотив сликане декорације Фјодоровског градића – хералдичке симболе срећемо и у дедињском централном салону (уклоњено у време комунизма). У смислу садржаја, али и у погледу уметничког израза, осим паралела у сложеним флоралним декорацијама, фигуралне композиције Фјодоровског градића у очигледном су дијалогу са живописом дедињског винског подрума где је насликан низ сцена из народне песме *Женидба Душанова*, видети илустрацију 7. Искуство декорације профаних просторија у духу средњег века, које су донели уметници емигранти око Сергеја Смирнова, било је адекватно решење приликом уређења простора који је за себе и своју породицу као краљеву вилу на Дедињу наручио Александар Карађорђевић. Како се

ЈЕЛЕНА МЕЖИНСКИ МИЛОВАНОВИЋ

ПРИЛОГ ИСТРАЖИВАЊУ РУСКО-СРПСКИХ ВЕЗА У ЦРКВЕНОМ И ДВОРСКОМ СЛИКАРСТВУ И ГРАДИТЕЉСТВУ...

у нашој средини готово уопште нису сачували профани средњовековни ентеријери, било је логично посезање за постојећим руским узорима заснованим на заједничким византијским изворима, допуњеним решењима која је крајем 19. века у свом дворцу Котрочени у Букурешту, „по истој моди“ историзма и ар нувоа, креирала румунска владарска породица, у простору у коме је живела будућа југословенска краљица Марија.

Посматрана у широј визури, до сада тумачене као буквални „цитати“ московских кремаљских ентеријера, декорације дедињских сутерена у контексту размотрених династичких веза и уметничких додира добијају потпунији смисао и дубљи значај.

За разлику од дворске опленачке екипе, која је, према руском моделу, за свој рад у бројним српским црквама припремала скице и фотографије с терена у Србији, руски емигрант Андреј Васиљевич Бишченко (1886–1985), који је са својом екипом сарадника такође живописао велики број храмова широм земље, Српској православној цркви понудио је другачије решење осликавања зидова. Он је следио модел Двору Романова блиског Виктора Васњецова – аутора који је у Русији стекао велику славу црквеног сликара (Бахревский 1989: 277, 302, 303, 366). Уместо на средњовековне моделе, Бишченко се у свом раду ослањао на готова решења из Саборне цркве Светог великог кнеза Владимира у Кијеву, подигнуте у част прихватања хришћанства у Русији коју је 1885–1896, са сарадницима – Михаилом Васиљевичем Њестеровим (1862–1942), Вилхелмом Александровичем Котарбинским (1849–1922), Павелом Александровичем Сведомским (1849–1904) и другима, осликавао В. Васњецов (Коваленская 1965: 109–112; Бахревский 1985: 302; Маркович 2008: 78; Марковић 2012: 141; Киселева).

Васњецов је утемељио особен ток црквене ликовне уметности руског *стила модерн* управо у Владимирској саборној цркви, како у погледу стила, тако и у новим особеним иконографским решењима доминантне стојеће фигуре Богородице са Христом у рукама на златном фону апсиде, престоних икона Христа, а посебно Богородице са Христом на престолу која су као нови канон понављани у Русији пре октобарског преврата. Касније ликовни уметници руски емигранти и на западу раде реплике тих икона.

У Србији се иконографски типови Васњецова јављају већ почетком 20. века у Цркви Свете Тројице у Адровцу, на пример, али их је живопис и иконопис Бишченка и његових сарадника између два светска рата и непосредно после Другог светског рата умножио широм земље.

Као петроградски, али и кијевски ђак, Бишченко је сигурно познавао оригинално дело Васњецова у кијевском Светом Владимиру. Висок степен подударности радова Бишченка за цркве у Краљевини СХС/Југославији са оригиналима Васњецова и конкретни „цитати“ и преузимања руског модела у „емигрантским“ решењима наводе на закључак да је Бишченко морао располагати нацртима или бројним детаљним снимцима живописа и иконописа кијевске Владимирске цркве, врло вероватно албумом с репродукцијама живописа и иконописа кијевске Владимирске саборне цркве, какву је, на пример 1905. публиковао С. В. Куљженко у Кијеву.

До сада само узгред помињана сличност радова Бишченка и Васњецова (Марковић 1995: 82, 83; Миљановић 1998: 154, 156; Марковић 2001; Марковић 2005) није детаљније разматрана, па се тако често као аутентична Бишченкова решења у српским црквама, заправо анализирају кијевске композиције Васњецова, Сведомског, Котарбинског.

Бишченко је следио кијевско иконографско решење Васњецова (видети илустрацију 8) за престоње иконе Христа и Богородице са Христом већ у једном од својих најранијих радова – на иконостасу Саборне цркве Успења у Крагујевцу из 1926–1927. године, а варијанте тих решења срећемо још и 1939. када Бишченко, или неко од његових сарадника или ученика, ради престоње иконе у Цркви Свете Марије Магдалене у Белом Потоку, видети илустрацију 9, 1–2.

И касније у живопису Цркве Свете Тројице у Лесковцу Бишченко 1928–1931. следи решења Васњецова. У црквеном летопису је забележено да је од Бишченка тражено да цркву ослика у стилу радова Виктора Васњецова (Р 1931; „Свечано освећење нове цркве у Лесковцу“; Марковић 1995; Маркович 2008: 79), али чини се логичним да је сам аутор предложио да настави да ради у стилу Васњецова, чијим је сликарским материјалом располагао, а што се већ показало успешним.

Једна од најсложенијих целина црквеног сликарства коју је Бишченко реализовао у емиграцији у нашој средини је обиман живопис Цркве Светих Петра и Павла у Шапцу из 1931. (Марковић 2001; Марковић 2012: 142). Јасно се прати како Бишченко дословно преузима решење Васњецова из Кијева у стојећој Богородица са Христом Младенцем раширених руку у олтару, насликаној према Васњецовљевој супрузи и сину (видети илустрацију 10), у Богу Сину на своду, у *Страшном суду* и сцени из раја с Адамом и Евом (видети илустрације 11 и 12). С друге стране, приликом израде других сцена Стварања света Бишченко се ослања и на решења В. Котарбинског и П. Сведомског из Владимирске цркве у Кијеву, видети илустрације 13 и 14. Осим у Русији популарним владимирским узорима, Бишченко се у монументалном шабачком сликарском комплексу за лик Триипостасног Бога Оца инспирисао и у Русији познатим решењем Алексеја Тарасовича Маркова (1802–1878) из централне куполе једне од најпоштованијих руских цркава, Храма Христа Спаситеља у Москви из седме деценије 19. века (Брусиловский; *Графика стен. Эскизы монументальных росписей XIX – начала XX век*). У години у којој је Бишченко сликао шабачког Бога Оца, комунистичке власти су срушиле московску Цркву Светог Спаса иначе један од првих објеката у којем се тежило повратку националном стилу.

Сажето Васњецовљево кијеваско *Распеће* Бишченко слика у шабачкој цркви, а касније његову варијанту примењује и у Цркви Светог Ђорђа у Смедереву (1936–1937) где ради с једним опленачким мајстором, Николајем Мејендорфом („Обновљена смедеревска црква биће ускоро и освећена“; Ђорђевић 1936; Марковић 2005: 139; Маркович 2008: 78; Марковић 2012: 147; Киселева).

Васњецовљевог кијевског Христа Пантократора Бишченко реплицира на пример, у цркви у Врбовцу 1936–1939. (Марковић 2012: 154–162) и 1937. у београдској Вазнесенској цркви за чије живописање га је препоручио његов познаник

ЈЕЛЕНА МЕЖИНСКИ МИЛОВАНОВИЋ

ПРИЛОГ ИСТРАЖИВАЊУ РУСКО-СРПСКИХ ВЕЗА У ЦРКВЕНОМ И ДВОРСКОМ СЛИКАРСТВУ И ГРАДИТЕЉСТВУ...

Урош Предић (1857–1853) (Колунџић 1971: 387; Марковић 2005: 139; Јовановић 2006: 66; *Вазнесењска црква*).

У живопису позније емигрантске фазе Бишченко у Цркви Ружици на Калемегдану 1938. „цитура“ Васњецовљева решења ликова руских светитеља – Светог Владимира и Светог Александра Невског (из иконостаса) и митрополита све Русије Светог Алексеја из живописа Владимирске цркве у Кијеву, али их комбинује са српским светитељима за које моделе проналази у опусу српских сликара, Уроша Предића на пример.

Из разматраних примера директних паралела у руском и српском црквеном сликарству, архитектонском украсу, опремању црквених ентеријера и у дворској уметности и протоколу, може се закључити да су ликовни уметници руски емигранти ангажовани за двор Александра Карађорђевића и Српску православну цркву у новој домовини понудили сажетак оних резултата до којих се у области црквене и дворске уметности дошло у пројектима реализованим за последње Романове и њима близак круг поручилаца.

Ликовно, али и концептуално решење Саборне цркве Фјодоровске иконе Мајке Божије и Фјодоровског, руског градића, али и храма Спаса-на-Водама, под династијом Романова обједињује наслеђе древне Русије и нуди га новим поколењима. Уметници руски емигранти тај концепт преносе на српски двор Карађорђевића где се прилагођеним ликовним језиком шаље нова идеолошка порука легитимности ширења државе, обједињења Јужних Словена, али се и отварају врата ширим словенским пројектима и новим идејама уједињења.

„Руска декорација“ сутерена Двора на Дедињу није, како се углавном до сада интерпретирало, пуки омаж земљи порекла једног од градитеља тог објекта, Виктора Викторовича Лукомског (1884–1947) (Трпковић 1985), односно аутора концепта ентеријера Краснова и Смирнова и извођача – опленачких сликара, већ је резултат деловања духовне климе на двору Романова у време прославе последњих јубилеја њихове владавине. Она има дубоког смисла у дефинисању конкретне поруке континуитета и јединства православне словенске монархије, наследнице Византије, у новој дворској средини Карађорђевића, и нових, сложених и до данас још недовољно проучених политичких и културних тенденција и нереализованих планова за будућност, настајалих у том окружењу.

Иако се делатност Андреја Бишченка и његових сарадника на осликовању бројних цркава у Србији директно иконографски и стилски ослања на опус Виктора Васњецова, а не на непосредне средњовековне националне и византијске уметничке изворе, иконопис и живопис Бишченка у нашој средини само је сегмент ширег концепта повратка средњовековним, византијским и православним основама руске, а у новој средини – српске културе, јер се уметнички израз Васњецова, једног од најзначајнијих руских уметника новог руског стила с краја 19. и почетка 20. века, темељи управо на интерпретацији средњовековних традиција.

На примерима преузимања руских модела у српској средини и дефинисању низа директних копија руских ликовних решења *стила модерн* и симболизма у нашој ликовној уметности, уочава се шири значај транспоновања духовне климе

настале у руској култури с краја 19. и почетка 20. века у Србију. У обе средине истицан је легитимитет династије и проучавани су средњовековни, византијски, православни – Србији и Русији заједнички – корени државности, цркве и културе. У процесу прожимања руских и српских културних образаца још једна спона су опуси ликовних уметника руских емиграната у нашој средини.

ИЛУСТРАЦИЈЕ

Илустрација 1. Николај II Романов у костиму цара Алексеја Михајловича и царица Александра у костиму царице Марије Иљиничне, на дворском балу 1903.

Извор: L. Yermilova (2002) *The last tsar*, London: Sirocco, 170.

ЈЕЛЕНА МЕЖИНСКИ МИЛОВАНОВИЋ

ПРИЛОГ ИСТРАЖИВАЊУ РУСКО-СРПСКИХ ВЕЗА У ЦРКВЕНОМ И ДВОРСКОМ СЛИКАРСТВУ И ГРАДИТЕЉСТВУ...

Илустрација 2. Краљица Драга Обреновић у средњовековном костиму, око 1902. Репродукција из приватне колекције.

Илустрација 3. С. Н. Смирнов (?) Скице старе руске архитектуре, Оставина П. Ј. Поповића, Музеј СПЦ, Београд.

Илустрација 4. Ентеријер Трпезаријске палате у Фјодоровском / Руском градићу (снимак 1917).

Извор: *Символика росписи Трапезной палаты Русского городка*,
<http://natalya-ugliadelckina.narod.ru/index/0-7>, 11. 9. 2019.

Илустрација 5.
 Г. П. Пашков с
 помоћницима,
Храброст, живопис
 Ратне / Војне палате,
 Царско Село.
 Извор: М. Рогозина,
 Марија (2004)
 „Альбом художников
 Пашковых“. В Анна
 В. Рындина (ред.)
*Русское церковное
 искусство нового
 времени*, Москва:
 Российская академия
 художеств, Научно-
 исследовательский
 институт теории
 и истории
 изобразительных
 искусств, ИНДРИК
 (приложение к статье)

ЈЕЛЕНА МЕЖИНСКИ МИЛОВАНОВИЋ

ПРИЛОГ ИСТРАЖИВАЊУ РУСКО-СРПСКИХ ВЕЗА У ЦРКВЕНОМ И ДВОРСКОМ СЛИКАРСТВУ И ГРАДИТЕЉСТВУ...

Илустрација 6. Опленачки мајстори, Живопис сутерена краљеве виле на Дедињу, 1933.

Фото: Милан Миловановић.

Илустрација 7. Н. Б. Мејендорф, *Женидба цара Душана / Стефана*, вински подрум, краљева вила на Дедињу, 1933.

Извор: В. Роровић (2011) *Применјена уметност и Београд 1918–1941*, Београд: Музеј применјене уметности, 79.

Илустрација 8. В. М. Васњецов, престоње иконе Богородице са Христом и Христа, иконостас Саборне цркве Светог Владимира у Кијеву, 1885–1896. из албума репродукција у издању С. В. Куљженка.

Извор: *Русски модерн в иконописи*, 2, <http://www.raruss.ru/russe-moderne/3984-modernist-style-russian-icons.html?start=1>, 30. 5. 2020.

Илустрација 9. Андреј Бишченко или сарадници, престоње иконе Богородице са Христом и Христа на престољу Цркве Свете Марије Магдалине у Белом Потоку, 1939. Фото: Милан Миловановић.

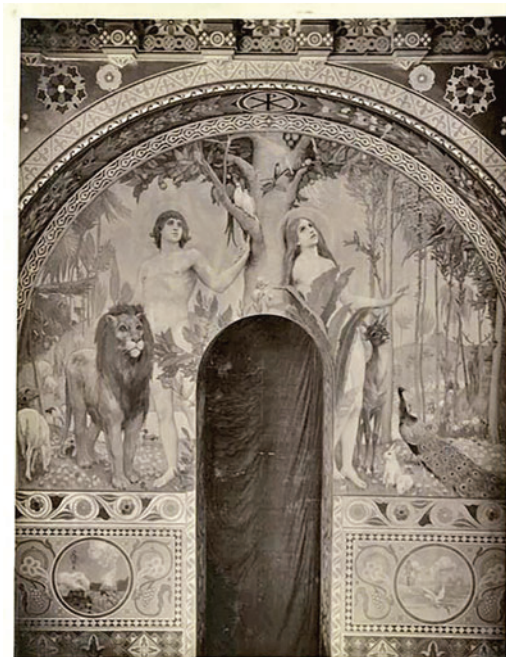
ЈЕЛЕНА МЕЖИНСКИ МИЛОВАНОВИЋ

ПРИЛОГ ИСТРАЖИВАЊУ РУСКО-СРПСКИХ ВЕЗА У ЦРКВЕНОМ И ДВОРСКОМ СЛИКАРСТВУ
И ГРАДИТЕЉСТВУ...

Илустрација 10. А. Бишченко, *Бојородица са Христом*, олтар Цркве Светих Петра и Павла, Шабац, 1931.

Фото: Милан Миловановић.

Илустрација 11. В. М. Васњецов, *Адам и Ева у рају*, Саборна црква Светог Владимира у Кијеву, 1885–1896. из албума репродукција у издању С. В. Куљженка.

Извор: *Русски модерн в иконописи, 2*,
<http://www.raruss.ru/russe-moderne/3984-modernist-style-russian-icons.html?start=1>,
30. 5. 2020

Илустрација 12. А. Бишченко, *Адам и Ева у рају*, Црква Светих Петра и Павла, Шабац, 1931.

Фото: Милан Миловановић.

Илустрација 13. *Сиварање свеџа*, Саборна црква Светог Владимира у Кијеву, 1885–1896. из албума репродукција у издању С. В. Куљженка.

Извор: *Русски модерн в иконописи*, 2, <http://www.raruss.ru/russe-moderne/3984-modernist-style-russian-icons.html?start=1>, 30. 5. 2020.

ЈЕЛЕНА МЕЖИНСКИ МИЛОВАНОВИЋ

ПРИЛОГ ИСТРАЖИВАЊУ РУСКО-СРПСКИХ ВЕЗА У ЦРКВЕНОМ И ДВОРСКОМ СЛИКАРСТВУ
И ГРАДИТЕЉСТВУ...

Илустрација 14. А. Бишченко, *Четврти дан стварања свећа*,

Црква Светих Петра и Павла, Шабац, 1931.

Фото: Милан Миловановић.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

- Acović, Dragomir (2017) *Nikolaj Krasnov. Album sećanja*, Beograd: Heraldčki klub. / Ацовић, Драгомир (2017) *Николај Краснов. Албум сећања*, Београд: Хералдички клуб.
- Anon. (1928) „Bela nedelja u Nišu. Povorka kosovskih junaka“, *Politika* (28. 2. 1928): 9. / Anon. (1928) „Бела недеља у Нишу. Поворка косовских јунака“, *Политика* (28. 2. 1928): 9, <http://www.digitalna.nb.rs/wb/NBS/novine/politika/1928/02/28#page/8/mode/1up>, 30. 5. 2019.
- Anon. (s. a.) *Feodorovskaia ikona Bozhiei Materi.* / Anon. (s. a.) *Феодоровская икона Божией Матери*, http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B5%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B0_%D0%91%D0%BE%D0%B6%D0%B8%D0%B5%D0%B9_%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8, 15. 10. 2013.
- Anon. (s. a.) *Feodorovskii sobor (Pushkin).* / Anon. (s. a.) *Феодоровский собор (Пушкин)*, http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B5%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%80_%28%D0%9F%D1%83%D1%88%D0%BA%D0%B8%D0%BD%29, 15. 10. 2013.
- Anon. (s. a.) *Fiodorovskii gorodok.* / Anon. (s. a.) *Фёдоровский городок*, http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D1%91%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BA_%28%D0%9F%D1%83%D1%88%D0%BA%D0%B8%D0%BD%29, 15. 10. 2013.
- Anon. (s. a.) *Grafika sten. Eskizy monumental'nyh rospisei XIX – nachala XX vek.* / Anon. (s. a.) *Графика стен. Эскизы монументальных росписей XIX – начала XX век*, <http://cultbзор.ru/2016/12/grafika-sten-gtg/05-3520/>, 23. 9. 2018.
- Anon. (2008) *Khram Khrista Spasitelia – Tserkov' Spas-na-vodakh.* / Anon. (2008) *Храм Христа Спасителя – Церковь Спас-на-водах*, <http://www.citywalls.ru/house1416.html?s=78s3qqrtrst rdt8l9jph7jbm7>, 14. 6. 2018.
- Anon. (s. a.) *Koronatsionnye, istoricheskie i tsvetnye baly.* / Anon. (s. a.) *Коронационные, исторические и цветные балы*, https://www.e-reading.club/chapter.php/1053139/48/Zimin_-_Vzroslyu_mir_imperatorskih_rezidenciy._Vtoraya_chetvert_XIX_-_nachalo_XX_veka.html, 23. 9. 2018.
- Anon. (s. a.) *Kostiumirovannyi bal 1903 goda – samyi izvestnyi maskarad poslednego imperatora Rossii.* / Anon. (s. a.) *Костюмированный бал 1903 года – самый известный маскарад последнего императора России*, <https://bigpicture.ru/?p=885370>, 23. 9. 2018.
- Anon. (1937) „Обновљена смедеревска црква биће ускоро и освећена“, *Pravda* (23. 2. 1937): 16. / Anon. (1937) „Обновљена смедеревска црква биће ускоро и освећена“, *Pravda* (23. 2. 1937): 16, <https://digitalna.nb.rs/wb/NBS/novine/pravda/1937/02/23#page/15/mode/1up>, 20. 5. 2020.
- Anon. (s. a.) *Obshchestvo vrozozhdeniia khudozhestvennoi Rusi.* / Anon. (s. a.) *Общество возрождения художественной Руси*, <http://natalya-ugliadelckina.narod.ru/index/0-11>, 27. 9. 2014.
- Anon. (s. a.) *Ratnaia palata.* / Anon. (s. a.) *Ратная палата*, http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B0%D1%82%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D0%BF%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%B0, 15. 10. 2013.
- Anon. (1931) „Svečano osvećenje nove crkve u Leskovcu“, *Ilustrovano vreme* (3. 10. 1931): 40. / Anon. (1931) „Свечано освећење нове цркве у Лесковцу“, *Илустровано време* (3. 10. 1931): 40.

ЈЕЛЕНА МЕЖИНСКИ МИЛОВАНОВИЋ

ПРИЛОГ ИСТРАЖИВАЊУ РУСКО-СРПСКИХ ВЕЗА У ЦРКВЕНОМ И ДВОРСКОМ СЛИКАРСТВУ
И ГРАДИТЕЉСТВУ...

- Anon. (1926) „Slava Gvozdenog puka kneza Mihaila u Gornjem Gradu“, *Vreme* (20. 4. 1926): 5. / Anon. (1926) „Слава Гвозденог пука кнеза Михаила у Горњем граду“, *Време* (20. 4. 1926): 5, <http://www.digitalna.nb.rs/wb/NBS/novine/vreme/1926/04/20#page/4/mode/1up>, 30. 5. 2019.
- Anon. (1929) „Sutra će se kod ‘Petrograda’ održati kosovska večera cara Lazara i raspорити stomak caru Muratu, Prva sezona zabava društva ‘Tradicije’“, *Vreme* (2. 11. 1929): 6. / Anon. (1929) „Сутра ће се код ‘Петрограда’ одржати косовска вечера цара Лазара и распорити stomak цару Мурату, Прва сезона забава друштва ‘Традиције’“, *Време* (2. 11. 1929): 6. http://istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:pp|issue:UB_00043_19291102|page:6|query:%D0%BE%D0%B4%D1%80%D0%B6%D0%B0%D1%82%D0%B8%20%D0%BA%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B0%20%D1%86%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B8%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BA%20%D1%86%D0%B0%D1%80%D1%83%20%D0%BC%D1%83%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%83%20%D0%B2%D0%B5%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%B0, 30. 5. 2019.
- Anon. (2013) *Torzhestvennyi obed po sluchaiu koronatsii Aleksandra III Romanova*. / Anon. (2013) *Торжественный обед по случаю коронации Александра III Романова*, <https://www.liveinternet.ru/users/otatuana/post297435122/>, 7. 10. 2018.
- Anon. (s. a.) *Vaznesenjska crkva*. / Anon. (s. a.) *Вазнесењска црква*, <http://www.vaznesenjskacrkva.srb/2014-08-01-17-40-9/2014-08-05-18-06-60/%D1%85%D1%80%D0%B0%D0%BC.html>, 17. 3. 2018.
- Anon. (s. a.) *Vossozdanie obraza Sviatoi Rusi*. / Anon. (s. a.) *Воссоздание образа Святой Руси*, <http://natalya-ugliadelckina.narod.ru/index/0-6>, 10. 9. 2014.
- Anon. (s. a.) *Vozvrashchenie k russkomu stilii v XIX veke*. / Anon. (s. a.) *Возвращение к русскому стилю в XIX веке*. <http://natalya-ugliadelckina.narod.ru/index/0-4>, 10. 9. 2014.
- Anon. (s. a.) *Zhiznedeiatel'nost' S. N. Smirnova v Rossii (1877–1918 gg.)*. / Anon. (s. a.) *Жизнедеятельность С. Н. Смирнова в России (1877–1918 гг.)*, <http://korenev.org/index.php/ru/2011-04-07-13-55-37/2011-04-07-14-16-28/148-takaya-vot-vypala-ipostas-smirnovu>, 27. 7. 2018.
- Babac, Dušan M. i Borić, Tijana (2012) *Dvorski kompleks na Dedinju*, Beograd: Zavod za udžbenike. / Бабац, Душан М. и Борић, Тијана (2012) *Дворски комплекс на Дединју*, Београд: Завод за удџбенике.
- Bakhrevskii, Vladislav (1989) *Viktor Vasnetsov*, Moskva: Molodaia gvardiia. / Бахревский Владислав (1989) *Виктор Васнецов*, Москва: Молодая гвардия.
- Bartulović, Niko (ur.) (1931) *Spomen knjiga deset godina vladavine Njegovog veličanstva Kralja Aleksandra I, 1921–1931*, Beograd: Управа „Spomen knjige 10 godina Nj. V. Kralja Aleksandra I“. / Бартуловић, Нико (ур.) (1931) *Спомен књига десет година владавине Њејеговој величансјтва Краља Александра I, 1921–1931*, Београд: Управа „Спомен књиге 10 година Н. В. Краља Александра I“.
- Borisov, E. A. i sar. (1980) „Arkhitektura i arkhitekturnaia zhizn“. In A. D. Alekseev i sar. (ed.) *Russkaia khudozhestvennaia kul'tura kontsa XIX – nachala XX veka (1908–1917). Izobrazitel'noe iskusstvo, arkhitektura, dekorativno-prikladnoe iskusstvo*, kniga chetvertaia, Moskva: Izdatel'stvo „Nauka“, 297–364. / Борисов, Е. А. и сар. (1980) „Архитектура и архитектурна жизнь“. В А. Д. Алексеев и сар. (ред.) *Русская художественная культура конца XIX – начала XX века (1908–1917). Изобразительное искусство, архитектура, декоративно-прикладное искусство*, книга четвертая, Москва: Издательство „Наука“, 297–364.

- Brusilovskii, Nikita (s. a.) *Khram Khrista Spasitelia*. / Брусиловский, Никита (s. a.) *Храм Христа Спасителя*, <https://um.mos.ru/houses/khram-khrista-spasitelya-volhonka/>, 14. 6. 2018.
- Chakirov", Nikita (ed.) (1971) *Tsarskaiia koronatsii na Rusi. Iz" istorii Derzhavy Rossiiskoi XVI–XX vv.*, Iaponia: Komitet Russkoi Pravoslavnoi Molodezhi Zagranitse. / Чакировъ, Никита (ред.) (1971) *Царскія коронаціи на Руси. Изъ исторіи Державы Россійской XVI–XX вв.*, Япония: Комитет Русской Православной Молодежи Заграницей.
- Dorđević, D. (1936) „Preko 1,600.000 dinara utrošeno je na obnovu crkve u Smederevu i izradu umetničkog živopisa“, *Vreme* (13. 12. 1936): 8. / Ђорђевић, Д. (1936) „Преко 1,600.000 динара утрошено је на обнову цркве у Смедереву и израду уметничког живописа“, *Vreme* (13. 12. 1936): 8.
- Glushkov, V. V. (s. a.) *K 100-letiiu so dnaia zaversheniia stroitel'stva i osviascheniia morskogo khrama Spasana-Vodakh*. / Глушков, В. В. (s. a.) *К 100-летию со дня завершения строительства и освящения морского храма Спаса-на-Водах*, <http://genrogge.ru/glushkov/glushkov-vv-05.htm>, 8. 11. 2015.
- Goikovich, Ranko (s. a.) „Sergei Nikolaevich Smirnov“. In Olga Simonova i Pavel Tikhomirov (eds.) *Znamenitnye russkie v Serbskoj istorii*. / Гойкович, Ранко (s. a.) „Сергей Николаевич Смирнов“. В Олга Симонова и Павел Тихомиров (ред.) *Знаменитые русские в Сербской истории*, http://ruskline.ru/analitika/2017/07/12/sergej_nikolaevich_smirnov/, 27. 7. 2018.
- П'ин, М. А. и Борисова, Е. А. (1965) „Архитектура“. In I. E. Grabar', S. Kamenov i V. N. Lazarev (eds.) *Istoria russkogo iskusstva*, том II, kniga vtoraia, Moskva: Izdatel'stvo „Nauka“, 257–301. / Ильин, М. А. и Борисова, Е. А. (1965) „Архитектура“. В И. Э. Грабарь, В. С. Каменов и В. Н. Лазарев (ред.) *История русского искусства*, том II, книга вторая, Москва: Издательство „Наука“, 257–301.
- Jovanović, Miodrag (1990) *Oplenas. Hram svetog Đorđa i Mauzolej Karađorđevića*, Topola: Zadužbina kralja Petra I. / Јовановић, Миодраг (1990) *Опленац. Храм светіої Ђорђа и Маузолеј Карађорђевића*, Топола: Задужбина краља Петра I.
- Jovanović, Miodrag (2006) „Jedan prilog poznavanju vredosti nove crkve u Smederevu“, *Smederevski zbornik* 1: 63–70. / Јовановић, Миодраг (2006) „Један прилог познавању вредности нове цркве у Смедереву“, *Смедеревски зборник* 1: 63–70.
- Kiseleva, Genrietta (2011) *Neizvestnyi Viktor Vasnetsov*. / Киселева, Генриетта (2011) *Неизвестный Виктор Васнецов*, http://www.logoslovo.ru/forum_std/all/section_0/topic_1982/, 22. 9. 2018.
- Kovalenskaia, N. N. (1965) „V. M. Vasnetsov“. In I. E. Grabar', V. S. Kamenov i V. N. Lazarev (eds.) *Istoria russkogo iskusstva*, том II, kniga vtoraia, Moskva: Izdatel'stvo „Nauka“, 93–118. / Коваленская, Н. Н. (1965) „В. М. Васнецов“. В И. Э. Грабарь, В. С. Каменов и В. Н. Лазарев (ред.) *История русского искусства*, том II, книга вторая, Москва: Издательство „Наука“, 93–118.
- Kolundžić, Dušan M. (1971) „Crkveno slikarstvo 1920–1970“. In Vladislav, mitropolit dabro-bosanski (ed.) *Srpska pravoslavna crkva 1920–1970. Spomenica o 50-godišnjici vaspostavljanja Srpske Patrijaršije*, Beograd: Sveti arhijerejski sinod SPC, 363–394. / Колунџић, Душан М. (1971) „Црквено сликарство 1920–1970“. У Владислав, митрополит дабро-босански (ур.) *Српска православна црква 1920–1970. Споменница о 50-годишњици васпостављања Српске Патријаршије*, Београд: Свети архијерејски синод СПЦ, 363–394.
- Kozhina-Zaborovskaia, M. (1936) *Netlennyi venok"*, Belgrad": Nacional'noe Obshchestvo russkikh' zhenshchin'. / Кожина-Заборовская, М. (1936) *Нетланный венок*, Блградъ: Национальное Общество русскихъ женщинъ.
- Kuz'micheva, Liudmila Vasil'evna (2016) „Serbskaia tema v imperatorskom Dome Romanovykh v gody Pervoi mirovoi voiny“. In Konstantin Vladimirovich Nikiforov (ed.) *Vmeste v stoletii konfliktov*.

ЈЕЛЕНА МЕЖИНСКИ МИЛОВАНОВИЋ

ПРИЛОГ ИСТРАЖИВАЊУ РУСКО-СРПСКИХ ВЕЗА У ЦРКВЕНОМ И ДВОРСКОМ СЛИКАРСТВУ
И ГРАДИТЕЉСТВУ...

- Rossia i Serbia v XX veke*, Moskva: Institut slavianovedania RAN, 32–57. / Кузьмичева, Людмила Васильевна (2016) „Сербская тема в императорском Доме Романовых в годы Первой мировой войны“. В Константин Владимирович Никифоров (ред.) *Вместе в столетии конфликтов. Россия и Сербия в XX веке*, Москва: Институт славяноведения РАН, 32–57, http://inslav.ru/sites/default/files/editions/2016_vmeste_v_stoletii_konfliktov.pdf, 14. 10. 2018.
- Kusovac, Nikola (1979) *Paja Jovanović, slike velikog formata*, Beograd: Narodni muzej. / Кусовац, Никола (1979) *Паја Јовановић, слике великој формату*, Београд: Народни музеј.
- Kusovac, Nikola (2010) *Paja Jovanović*, Beograd: Muzej grada Beograda. / Кусовац, Никола (2010) *Паја Јовановић*, Београд: Музеј града Београда.
- Ljubić, V. (1940) „Jedna uspomena iz 1904 godine. Beograd za vreme krunisanja Kralja Petra I Oslobođioca. Prema opisu jednog učesnika Hrvata“, *Beogradske opštinske novine* 9 (septembar): 744–749. / Љубић, В. (1940) „Једна успомена из 1904 године. Београд за време крунисања Краља Петра I Ослобођиоца. Према опису једног учесника Хрвата“, *Београдске општинске новине* 9 (септембар): 744–749.
- Makuljević, Nenad (2006) *Umetnost i nacionalna ideja u XIX veku. Sistem evropske i srpske vizuelne kulture u službi nacije*, Beograd: Zavod za udžbenike. / Макуљевић, Ненад (2006) *Уметност и национална идеја у XIX веку. Систем европске и српске визуелне културе у служби нације*, Београд: Завод за уџбенике.
- Maiorova, N. i Sokolov, G. (2017) „Bogomater’ Feodorovskaia“. In Liudmila Zhukova (ed.) *Shedevry russkoj ikonopisi*. Moskva: Belyi gorod, 88–91. / Майорова, Н. и Соколов, Г. (2017) „Богоматеръ Феодоровская“. В Людмила Жукова (ред.) *Шедевры русской иконописи*, Москва: Белый город, 88–91.
- Marković, Anita (2005) „Živopis Andreja Vasiljevića Bicenka u hramu Svetog velikomučenika Georgija u Smederevu“, *Mons Aureus* 7: 137–148. / Марковић, Анита (2005) „Живопис Андреја Васильевича Биценка у храму Светог великомученика Георгија у Смедереву“, *Mons Aureus* 7: 137–148.
- Marković, Anita (2012) „Crkveno slikarstvo Andreja Bicenka u smederevskom kraju“, *Smederevski zbornik* 3: 141–167. / Марковић, Анита (2012) „Црквено сликарство Андреја Биценка у смедеревском крају“, *Смедеревски зборник* 3: 141–167, <https://mus.org.rs/wp-content/uploads/2018/02/08-A.-Markovic-Crkveno-slikarstvo-Andreja-Bicenka.pdf>, 3. 10. 2018.
- Marković, Jasna (2009) *Muzej Paje Jovanovića (1859–1957–2009)*, Beograd: Muzej grada Beograda. / Марковић, Јасна (2009) *Музеј Паје Јовановића (1859–1957–2009)*, Београд: Музеј града Београда.
- Marković, Srđan (1995) „Andrej Bicenka u Leskovcu“, *Leskovački zbornik* 35: 81–84. / Марковић, Срђан (1995) „Андреј Биценко у Лесковцу“, *Лесковачки зборник* 35: 81–84.
- Marković, Tatjana (2001) „Rad Andreja V. Bicenka u Šarcu, Oridu, Kaoni i Šabačkoј Kamenici“, *Museum*, godišnjak Narodnog muzeja u Šarcu 2: 171–181. / Марковић, Татјана (2001) „Раd Андреја В. Биценка у Шапцу, Ориду, Каони и Шабачкој Каменици“, *Museum*, годишњак Народног музеја у Шапцу 2: 171–181.
- Markovich, Srđan (2008) „Khudozhnik Andrei Bitsenko“. In Oleg Leonidovich Leinkind (ed.) *Izobrazitel'noe iskusstvo, arkhitektura i iskusstvovedenie Russkogo zarubezh'ia*, Sankt Peterburg: Dmitrii Bulanin, 75–85. / Маркович, Срђан (2008) „Художник Андрей Биценко“. В Олег Леонидович Лейкинд (ред.) *Изобразительное искусство, архитектура и искусствоведение Русского зарубежья*, Санкт Петербург: Дмитрий Буланин, 75–85, <http://www.artzr.ru/download/1804836099/1804856792/8>, 3. 10. 2018.

- Mežinski Milovanović, Jelena (2011) „Povodom jubileja SANU 1841–2011. Društvo srpske slovesnosti, Srpsko učeno društvo, Srpska kraljevska akademija, Srpska akademija nauka, Srpska akademija nauka i umetnosti i likovna umetnost. Nastajanje umetničke zbirke SANU“. U Dimitrije Stefanović (ed.) *Akademici – likovni umetnici iz umetničke zbirke Srpske akademije nauka i umetnosti*, Beograd: SANU, 19–47. / Межински Миловановић, Јелена (2011) „ПОВОДОМ ЈУБИЛЕЈА САНУ 1841–2011. Друштво српске словесности, Српско учено друштво, Српска краљевска академија, Српска академија наука, Српска академија наука и уметности и ликовна уметност. Настајање уметничке збирке САНУ“. У Димитрије Стефановић (ур.) *Академици – ликовни уметници из Уметничке збирке Српске академије наука и уметности*, Београд: САНУ, 19–47.
- Mežinski Milovanović, Jelena (2020) „Crkveno slikarstvo i vajarstvo ruskih emigranata u Kraljevini SHS/ Jugoslaviji“. U Ivan R. Marković i Jelena Mežinski Milovanović, *Srpska crkva ruska ruka*, Beograd: Heraldčki klub, 126–214. / Межински Миловановић, Јелена (2020) „Црквено сликарство и вајарство руских емиграната у Краљевини СХС/Југославији“. У Иван Р. Марковић и Јелена Межински Миловановић, *Српска црква руска рука*, Београд: Хералдички клуб, 126–214.
- Miljanović, Marko (1998) „Ikonoostas Andreja Bišćenka u Prijerpolju“, *Mileševski zapisi* 3: 151–163. / Миљановић, Марко (1998) „Иконостас Андреја Бишћенка у Пријеполју“, *Милешевски записи* 3: 151–163.
- Mitrović, Katarina (2012) „Luxury Dress: Costume and the Politics of Representation in 19th-Century Serbia“. In Mirjana M. Menković (ed.) *In Between. Culture of Dress between the East and the West*, Belgrade: Ethnographic Museum, 38–48, https://books.google.rs/books?id=75EmBAAAQBAJ&pg=PA31&lpg=PA31&dq=%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%99%D0%B8%D1%86%D0%B0+%D0%B4%D1%80%D0%B0%D0%B3%D0%B0+%D1%83+%D0%BA%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BC%D1%83&source=bl&ots=PC2us_hTMU&sig=KwJrt2xMRqPXTD05_OnZ3g_QYi8&hl=sr&sa=X&ved=2ahUKewiBoPWB1dTdAhWSKQKHeKrDtgQ6AEwDXoECAMQAQ#v=onepage&q=%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%99%D0%B8%D1%86%D0%B0%20%D0%B4%D1%80%D0%B0%D0%B3%D0%B0%20%D1%83%20%D0%BA%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BC%D1%83&f=false, 24. 9. 2018.
- Muzej Srpske pravoslavne crkve, Ostavina Pere J. Popovića (inv. br. 8111, 8112, 8113, 8120). / Музеј Српске православне цркве, Оставина Пере Ј. Поповића (инв. бр. 8111, 8112, 8113, 8120).
- Popović, Bojan (2007) „Stvaranje zbirke kopija fresaka i srpsko stručno mnjenje XX veka“, *Zbornik Narodnog muzeja u Beogradu XVIII/2*: 511–527. / Поповић, Бојан (2007) „Стварање збирке копија фресака и српско стручно мњење XX века“, *Зборник Народног музеја у Београду XVIII/2*: 511–527.
- R. A. (1931) „Osvećenje nove saborne crkve u Leskovcu“, *Politika* (15. 9. 1931): 5. / Р. А. (1931) „Освећење нове саборне цркве у Лесковцу“, *Политика* (15. 9. 1931): 5.
- Rogozina, Maria (2004) „Al'bom khudozhnikov Pashkovykh“. In Anna Ryndina (ed.) *Russkoe tserkovnoe iskusstvo novogo vremeni*, Moskva: Rossiiskaia akademiia khudozhestv, Nauchno-issledovatel'skii institut teorii i istorii izobrazitel'nykh iskusstv, INDRİK, 306–308. / Рогозина, Марија (2004) „Альбом художников Пашковых“. В Анна В. Рындина (ред.) *Русское церковное искусство нового времени*, Москва: Российская академия художеств, Научно-исследовательский институт теории и истории изобразительных искусств, ИНДРИК, 306–308.
- Sakov, Anton (2017) *Dva khrama na beregakh vodokhranilishcha*. / Саков, Антон (2017) *Два храма на берегах водохранилища*, <https://mosregtoday.ru/istorii-svyatyn-podmoskov-ya/dva-hrama-na-beregah-vodokhranilisha/>, 14. 10. 2018.

ЈЕЛЕНА МЕЖИНСКИ МИЛОВАНОВИЋ

ПРИЛОГ ИСТРАЖИВАЊУ РУСКО-СРПСКИХ ВЕЗА У ЦРКВЕНОМ И ДВОРСКОМ СЛИКАРСТВУ
И ГРАДИТЕЉСТВУ...

- Smirnov, Sergei (2016) *V plenu u tsareubiiti*, Belgrad: Logos. / Смирнов, Сергей (2016) *В плену у царевубийи*, Белград: Логос.
- Svanidze, Marina (2008) *Istoricheskie khroniki s Nikolaem Svanidze*. Kniga 1. 1913–1933 (fb2). / Сванидзе, Марина (2008) *Исторические хроники с Николаем Сванидзе*. Книга 1. 1913–1933 (fb2), <https://coollib.com/b/348771/read>, 28. 9. 2018.
- Timotijević, Miroslav (2009) „Vizualizovanje nacionalne prošlosti: između istorije i mita“. U Tatjana Cvjetičanin (ed.) *Paја Jovanović/Paul Joanowitch*, Beograd: Narodni muzej, 117–142. / Тимотијевић, Мирослав (2009) „Визуелизовање националне прошлости: између историје и мита“. У Татјана Цвјетићанин (ур.) *Паја Јовановић/Paul Joanowitch*, Београд: Народни музеј, 117–142.
- Trpković, B. (1985) „Stari dvor na Dedinju“, *Sveske Društva istoričara umetnosti Srbije* 16: 100–104. / Трпковић, Б. (1985) „Стари двор на Дедињу“, *Свеске Друштва историцара уметности Србије* 16: 100–104.
- Vasić, Čedomir (2012) „Zvanična odela vladara u Srbiji u XIX i XX veku“. U Mirjana M. Menković (ur.) *Između. Kultura odevanja između Istoka i Zapada*, Beograd: Etnografski muzej, 27–37. / Васић, Чедомир (2012) „Званична одела владара у Србији у XIX и XX веку“. У Мирјана М. Менковић (ур.) *Између. Култура одевања између Истока и Запада*, Београд: Етнографски музеј, 25–37, https://books.google.rs/books?id=75EmBAAAQBAJ&pg=PA31&lpg=PA31&dq=%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%99%D0%B8%D1%86%D0%B0+%D0%B4%D1%80%D0%B0%D0%B3%D0%B0+%D1%83+%D0%BA%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BC%D1%83&source=bl&ots=PC2us_hTMU&sig=KwJrt2xMRqPXd05_0nZ3g_QYi8&hl=sr&sa=X&ved=2ahYKEwiBoPWB1dTdAhWSsKQKHeKrDtgQ6AEwDXoECAMQAQ#v=onepage&q=%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%99%D0%B8%D1%86%D0%B0%20%D0%B4%D1%80%D0%B0%D0%B3%D0%B0%20%D1%83%20%D0%BA%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BC%D1%83&f=false, 24. 9. 2018.
- Yermilova, Larissa (2002) *The last tsar*, London: Sirocco.
- Živojinović, Dragoljub R. (2003) *Kralj Petar I Karađorđević. U otadžbini*, том 2, Beograd: Zavod za udžbenike./ Живојиновић, Драгољуб Р. (2003) *Краљ Петар I Карађорђевић. У отаџбини*, том 2, Београд: Завод за уџбенике.

ЕЛЕНА КОНСТАНТИНОВНА МЕЖИНСКАЈА МИЛОВАНОВИЧ

ДОПОЛНЕНИЕ К ИССЛЕДОВАНИЮ РУССКО-СЕРБСКИХ СВЯЗЕЙ
В ЦЕРКОВНОЙ И ДВОРЦОВОЙ ЖИВОПИСИ И АРХИТЕКТУРЕ
НА ФОНЕ ТВОРЧЕСТВА РУССКИХ ЭМИГРАНТОВ В СЕРБИИ МЕЖДУ
ДВУМЯ МИРОВЫМИ ВОЙНАМИ:
ПРИМЕРЫ ПЕРЕНИМАНИЕ РУССКИХ МОДЕЛЕЙ

(РЕЗЮМЕ)

В тексте представлены русско-сербские связи в обобщенном смысле, во-первых в области церковной живописи, на примерах архитектурной декорации и интерьеров храмов, но и дворцового убранства и архитектуры времен последних Романовых и Карагеоргиевичей на фоне деятельности художников-русских эмигрантов после Октябрьской революции в Сербии, то есть в Югославии.

На основании малоизвестных параллелей в русском и сербском церковном искусстве, на примерах определенных памятников конца XIX и начала XX веков в России (Владимирский собор в Киеве, Спас на крови и Спас-на-водах в Петербурге, Русский городок в Царском селе и т.д.) и 20-ых и 30-ых годов XX века в Сербии (церковь Святого Георгия на Опленаци, Дворец на Дедине, саборы в Шабаце, Крагуеваце, Смедерево и т.п.), иллюстрировано перенимание русских художественных образцов и их приспособление к потребностям сербских заказчиков, на пример, в деятельности инженера Сергея Николаевича Смирнова.

Кроме того, что живописцы эмигранты (мастера Опленаци, Андрей Василевич Бищенко и др), опирались на опыт исследования русского искусства средневековья, использовали модели русского стиля модерн и символизма (во первых работы Виктора Михайловича Васнецова), и что создавались копии русских оригиналов в сербской среде, более значительно было перенесение духовной атмосферы русской культурной среды конца XIX и начала XX веков в сербскую и их взаимное проникновение. В обоих случаях выдвигались законность пребывания на троне династий и изучались общие для Сербии и России средневековые, византийские, православные корни государственности, церкви и культуры, которые вновь укрепились деятельностью художников-русских эмигрантов.

Ключевые слова: художники – русские эмигранты, Сергей М. Смирнов, Андрей В. Бищенко, живопись Опленаци, церковная живопись

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

78

МУЗИКОЛОГИЈА : часопис Музиколошког
института САНУ = Musicology : journal of the Insti-
tute of Musicology SASA / главни и одговорни
уредник = editor-in-chief Александар Васић. - 2001,
бр. 1- . - Београд : Музиколошки институт САНУ,
2001- (Београд : Скрипта Интернационал). - 25 cm

Полугодишње. - Текст на срп. и више светских
језика. - Друго издање на другом медијуму:
Музикологија (Online) = ISSN 2406-0976
ISSN 1450-9814 = Музикологија
COBISS.SR-ID 173918727
